

ОБГРУНТУВАННЯ НАПРЯМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО СЕКТОРУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

*Губарева І.О., доктор економічних наук, професор
Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України
пров. Інженерний, 1а, м. Харків. 61166, Україна*

Запропоновано обґрунтовувати напрями державного регулювання соціального сектору національної економіки із використанням методичного підходу до оцінювання рівня розвитку соціального сектору національної економіки, який передбачає на основі інтегральної оцінки (яка поєднує національний та регіональний рівень, включає наступні компоненти: доходи/витрати, демографія, макроекономіка, бюджет, зайнятість) визначити рівень розвитку соціального сектору національної економіки з подальшою ідентифікацією проблемного поля за певними складовими. Послідовність оцінки рівня розвитку соціального сектору національної економіки включає такі етапи: формування компонент та системи показників для оцінки рівня розвитку соціального сектору національної економіки; інтегральна оцінка рівня розвитку соціального сектору на регіональному та національному рівнях; ідентифікація проблемного поля державного регулювання соціального сектору країни.

***Ключові слова:** державне регулювання, соціальний сектор, національна економіка, інтегральний показник.*

DOI: 10.21272/ 1817-9215.2019.2-13

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Реформування економіки та євроінтеграційний курс України нерозривно пов'язані із забезпеченням розвитку соціального сектору національної економіки. Але військові дії на сході країни, системна економічна криза і пов'язані з нею інфляція, погіршення ситуації на ринку праці призвели до стагнації рівня життя населення в Україні. У цій сфері існують довгострокові виклики як на рівні регіонів, так і країни в цілому, зокрема: депопуляція населення, яка обумовлена низькою народжуваністю, надвисокою смертністю та інтенсивною еміграцією; зростання соціальної напруженості, яке виникло внаслідок падіння рівня життя; зростання трудової міграції; спад економічної активності населення і зайнятості; наявність значних територіальних диспропорцій розвитку, ігнорування яких справлятиме все більш негативний вплив на економічну, соціальну та демографічну ситуацію в Україні. Основними завданнями державного регулювання соціального сектору національної економіки є: розвиток теоретико-методологічних основ формування соціальної політики країни; виявлення причин і наслідків низької ефективності функціонування системи державного регулювання соціального сектору національної економіки; удосконалення концептуальних, законодавчих та нормативно-правових засад регулювання соціального сектору; формування науково-методичних засад виміру та оцінки рівня розвитку соціального сектору національної економіки; розробка пропозицій щодо вдосконалення державного регулювання соціального сектору національної економіки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичну та методологічну основу дослідження проблематики визначення напрямів державного регулювання соціального сектору національної економіки сформували праці таких науковців, як О. Амоша, Г. Атаманчук, М. Білинська, В. Богданович, В. Геєць, А. Даниленко, М. Кизим, О. Кириченко, Е. Лібанова, Г. Лопушняк, О. Макарова, Н. Нижник, Д. Олійник, В. Приходько, А. Федоренко та інші. Огляд наукових публікацій показав, що проблема визначення напрямів державного регулювання соціального сектору національної економіки та удосконалення методичних підходів оцінки його рівня розвитку є досить актуальним завданням, яке потребує нагального вирішення.

Метою статті є обґрунтування напрямів державного регулювання соціального сектору національної економіки на основі інтегрального оцінювання.

ВИКЛАД ОСНОВОГО МАТЕРІАЛУ

Діагностичний інструментарій оцінки рівня розвитку соціального сектору країни ґрунтується на ієрархічно побудованій системі показників, яка включає інтегральний, комплексні і часткові показники, передбачає використання кореляційного та таксономічного аналізу, а також методу Фібоначчі, що дозволяє визначити рівень та диспропорції розвитку і може слугувати основою для обґрунтування напрямів державного регулювання соціального сектору національної економіки.

Послідовність оцінки рівня розвитку соціального сектору національної економіки включає такі етапи: формування компонент та системи показників для оцінки рівня розвитку соціального сектору національної економіки; інтегральна оцінка рівня розвитку соціального сектору, яка поєднує національний та регіональний рівень; ідентифікація проблемного поля державного регулювання соціального сектору країни.

Аналіз робіт вчених-науковців [1-4], матеріалів, що містять статистичну інформацію про стан соціального сектору України [5]; міжнародних індексів, рейтингів, моніторингів [6-10] та оцінки експертів стали підґрунтям для формування компонент та системи показників для оцінки рівня розвитку соціального сектору на регіональному та національному рівнях. Даний етап складається з чотирьох підетапів: визначення первинної сукупності показників для аналізу, стимуляторів та дестимуляторів; нормування показників стимуляторів та дестимуляторів.

У результаті проведеного дослідження для оцінювання рівня розвитку соціального сектору національної економіки було сформовано сукупність показників, які згруповано за компонентами: доходи/витрати, демографія, макроекономіка, бюджет, зайнятість та визначено їх дестимулюючу та стимулюючу роль у процесі державного регулювання національної економіки, що стало підґрунтям для побудови комплексних показників:

комплексний показник доходи-витрати (Кдв) – реальні загальні доходи населення (стимулятор, далі «С»), витрати населення (дестимулятор, далі «Д»), наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн. «С», середньомісячна заробітна плата «С», кінцеві споживчі витрати інституційних секторів економіки «Д», витрати в розрахунку на одну особу «Д», частка витрат на заощадження «С», середня схильність до заощадження «С», відношення середньої зарплати до прожиткового мінімуму, разів «С», частка витрат на харчування в загальному обсязі споживчих витрат домогосподарств, % «Д», рівень бідності, % «Д»;

комплексний показник демографія (Кд) – динаміка чисельності постійного населення «С», частка міського населення в загальній чисельності населення «Д», щільність населення, % «С», середня очікувана тривалість життя при народженні за статтю «С», приріст населення «С», коефіцієнти смертності за статтю та віковими групами, на 100000 осіб відповідного віку «Д», сумарний коефіцієнт народжуваності (на 1 жінку) «С», кількість лікарів на 10 000 населення «С», кількість лікарняних ліжок на 10000 населення «С», коефіцієнт дитячої смертності (померло дітей до 1 року на 1000 народжених) «Д», демографічне навантаження непрацездатного населення на працездатне «Д», частка пенсіонерів у загальній чисельності населення «Д», кількість вперше зареєстрованих випадків захворювань на 100000 осіб «Д», вплив екологічної обстановки на стан здоров'я населення, представлено обсягами викидів забруднюючих речовин, тис.т «Д»;

комплексний показник макроекономіка (Км) – відношення обсягу врп до середнього значення по Україні, % «С», відношення обсягу ВРП на одну особу до середнього значення по Україні, % «С», відношення темпу зростання ВРП до темпу зростання середньомісячної зарплати, разів «С»;

комплексний показник бюджет (Кб) – частка поточних податків на доходи, майно та інші сплачені поточні трансферти у доходах населення, «Д», рівень дотацій із

загальнодержавного бюджету, тис. грн, «Д», дефіцит/профіцит регіонального бюджету, млн. грн. (при розрахунку обрано видатки без врахування міждержавних трансфертів), «С», частка коштів загального фонду в доходах регіонального бюджету, %, «С», частка коштів спеціального фонду в доходах регіонального бюджету, %, «С», частка коштів спеціального фонду у видатках регіонального бюджету, %, «С»;

комплексний показник зайнятості (Кз) – рівень зайнятості населення, (всього, у віці 15-70 років), «С», рівень безробіття населення (за методологією МОП) (всього, у віці 15-70 років), «Д», число зайнятих у всіх сферах економічної діяльності, «С», величина трудових ресурсів (економічно активне населення), «С», середньорічна кількість працівників (тис. осіб), «С», динаміка структури зайнятого населення, приріст %, «С», чисельність постійного працездатного населення працездатного віку (зайняте населення працездатного віку), «С», чисельність незайнятого працездатного населення працездатного віку, тис. осіб, «Д», міграційне сальдо «С», міграційний приріст, скорочення у межах України «С», міграційний приріст, скорочення у міждержавній міграції, «Д».

Для набуття показників співставного вигляду, застосовано стандартизацію l -го окремого показника i -ої компоненти рівня розвитку соціального сектору національної економіки в регіональному розрізі. З метою уникнення посиленого ефекту під час розрахунку інтегрального показника, за допомогою кореляційного аналізу була перевірена щільність статистичних зв'язків між числовими рядами за відібраними показниками.

Для оцінки компонент рівня розвитку соціального сектору регіонів України застосовано метод ентропійної згортки, яка є результатом модифікації згорток часткових критеріїв. Застосування ентропійної згортки, на відміні від адитивної, мультиплікативної, адитивно-мультиплікативної, нівелює те, що недостатнє значення часткової функції корисності стосовно одного критерію може бути компенсоване збільшенням значень часткової функції корисності стосовно іншого критерію [11,12]. Крім того, адекватність моделі функції корисності обумовлює особливості топологічного розподілу альтернатив у просторі часткових критеріїв [13].

Таким чином, розрахунок компонент інтегральних показників стану соціального сектору в регіональному розрізі, а саме: доходи/витрати, демографія, макроекономіка, бюджет, зайнятість здійснено з використанням формули 1 [14]:

$$K_i = \sum_{l=1}^n w_l z_{il}, \quad (1)$$

де z_{il} – кількісна стандартизована оцінка l -го окремого показника i -ої компоненти соціального сектору регіону;

w_l – коефіцієнт значущості l -го окремого показника i -ої компоненти, визначається за формулою 2:

$$w_l = \frac{\delta_l}{\sum_{l=1}^n \delta_l}, \quad (2)$$

де δ_l – дисперсія (ентропія) l -го окремого показника i -ої компоненти соціального сектору регіону;

n – кількість окремих показників, за якими оцінюється i -та компонента соціального сектору регіону.

Для комплексного оцінювання рівня розвитку соціального сектору регіонів країни розраховано інтегральний показник. Головною метою побудови якого є узагальнене вираження і опис соціального сектору регіону зі збереженням властивостей його складових.

Складність визначення інтегрального показника обумовлюється наступними факторами: вибір способу розрахунку інтегрального показника, вибір оптимальної кількості оцінних показників, що характеризують об'єкт дослідження (в нашому випадку регіони України), наявність диспропорцій у їхньому розвитку.

Для розробки економіко-метричних моделей оцінки інтегрального показника соціального сектору регіонів та країни застосовуємо адитивну модель [15] інтегрального показника.

Характерною властивістю таксономічного інтегрального показника є те, що його значення знаходиться в інтервалі від 0 до 1. Інтерпретація даного показника наступна: він приймає високі значення при близьких значеннях показників у системі до еталону і низькі значення при далеких [15].

Інтегральний показник рівня розвитку соціального сектору регіонів України розраховано, як середнє арифметичне зі значень, які входять до його складу комплексних показників. На рис. 1 наведено зміни інтегральних показників рівня розвитку соціальної складової регіонів України за 2006-2016 рр.

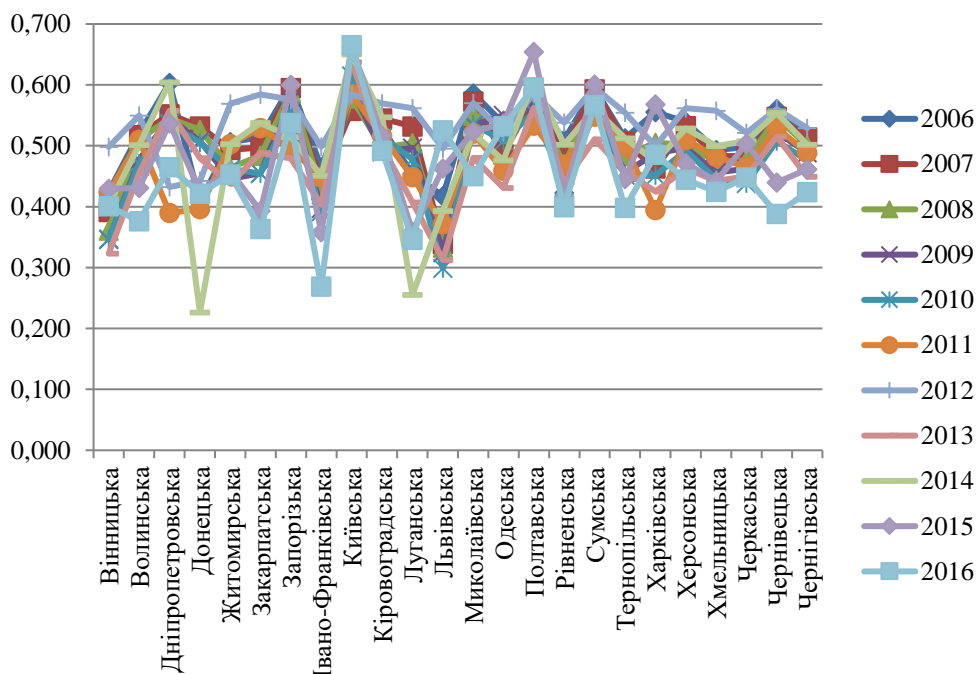

Рисунок 1 – Значення інтегральних показників рівня розвитку соціальної складової регіонів України за 2006 – 2016 рр.

Як видно з рис. 1, регіони України мають суттєві диспропорції у рівні розвитку соціальної складової. Для регіонів України характерний середній та низький рівень розвитку соціальної складової. Стабільно низький рівень розвитку соціальної складової спостерігається у Вінницькому, а стабільно високий рівень – у Київському регіонах. Визначимо проблемні регіони за кожною компонентою інтегрального показника рівня розвитку соціальної складової національної економіки в регіональному розрізі:

за компонентою доходи/витрати проблеми в соціальному секторі властиві Харківському та Дніпропетровському регіонам, на період з 2014 по 2016 роки;

за макроекономічною компонентою: Чернівецькому та Волинському регіонах, за повний аналізований період; Житомирському у 2007– 2009 рр.; Тернопільському розпочинаючи з 2007 року; Херсонському з 2007 по 2008 і 2011 – 2012 рр.; Закарпатському у 2008, 2009 і 2011 роках; Луганському у 2006, 2015 і 2016 рр.; Кіровоградському у 2007 році;

за демографічною компонентою: Дніпропетровському за повний аналізований період; Харківському у 2006 – 2011 рр.; Вінницькому 2006 – 2011 рр.; Донецькому у 2006-2008 рр.; Івано-Франківському у 2009-2016 рр.; Львівському у 2009-2013, 2015 рр.; Черкаському у 2009–2010 рр.;

за компонентою зайнятості: Кіровоградському і Луганському регіонам за весь аналізований період. У 2016 році низький рівень зайнятості відмічається для усіх регіонів України, крім Київського, Львівського, Одеського та Сумського;

за бюджетною компонентою: Вінницькому у 2013-2015 рр., Волинському у 2015-2016 рр., Донецькому у 2011-2012, 2014 рр., Закарпатському та Івано-Франківському у 2015-2016 рр., Львівському у 2006-2010, 2013-2014 рр., Одеському і Харківському у 2013-2014 рр., Херсонському і Чернівецькому у 2015-2016 рр. та Черкаському у 2015 рр.

Таким чином, результати апробації методичного підходу до оцінювання соціальної складової національної економіки на регіональному рівні обумовили виявлення проблемного регіону України, який представлений Вінницьким регіоном, для якого ключовою ознакою є: системність, тривалість та комплексність у низьких рівнях макроекономічної компоненти; середнього рівня зайнятості; гострота та багатоаспектність, за умови низьких рівнів означених складових, з властивими, у перманентному вираженні, високими рівнями доходів/витрат та з превалюванням високого рівня у аналізованому періоді, демографічної, бюджетної компонент.

На наступному етапі здійснено інтегральну оцінку рівня розвитку соціальної складової національної економіки України шляхом розрахунку середньої арифметичної (табл. 1).

Таблиця 1 – Значення інтегрального показника соціального сектору України за 2006-2016 рр.

Показники	Період (рік)										
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Інтегральний показник рівня розвитку соціального сектору України	0,52	0,51	0,50	0,49	0,48	0,48	0,54	0,46	0,49	0,49	0,45
Компоненти інтегрального показника рівня розвитку соціального сектору України											
Доходи/витрати	0,59	0,60	0,60	0,59	0,58	0,59	0,59	0,60	0,57	0,59	0,59
Демографія	0,59	0,59	0,57	0,55	0,55	0,57	0,59	0,60	0,59	0,53	0,55
Макроекономіка	0,29	0,20	0,21	0,22	0,21	0,21	0,22	0,23	0,23	0,23	0,23
Бюджет	0,69	0,69	0,69	0,69	0,70	0,76	0,85	0,57	0,56	0,63	0,65
Зайнятість	0,46	0,48	0,44	0,38	0,35	0,28	0,46	0,33	0,52	0,46	0,24

Для висновків було використано шкалу, розроблену на основі закону Фібоначчі. Згідно з законом Фібоначчі зміни відбуваються на рівні 38,2% і 61,8% [16]. Шкала оцінки рівня розвитку соціального сектору національної економіки: 0-0,38 – низький рівень; 0,39-0,61 – середній; 0,62-1 – високий. Інтегральний показник соціальної складової національної економіки за аналізований період має тенденцію до зниження (з 0,54 у 2012 р. до 0,45 у 2016 р.). Проведений аналіз показав, що для України характерний середній рівень розвитку соціальної складової національної економіки. Серед компонент інтегрального показника стабільно низький рівень розвитку має

компонента макроекономіка, також необхідно відзначити, що у 2016 р. спостерігається зниження у 1,9 рази компоненти зайнятості.

ВИСНОВКИ

Запропоновано методичний підхід до оцінювання рівня розвитку соціального сектору національної економіки, який передбачає на основі інтегральної оцінки (яка поєднує національний та регіональний рівень, включає наступні компоненти: доходи/витрати, демографія, макроекономіка, бюджет, зайнятість) проведення кореляційного аналізу та використання методу таксономії, що дає змогу визначити рівень розвитку соціального сектору національної економіки з подальшою ідентифікацією проблемного поля за певними складовими. Апробація запропонованого методичного підходу дозволила зробити наступні висновки: для України на протязі 2006-2016 рр. характерний середній рівень розвитку соціальної складової національної економіки; для регіонів України характерний середній та низький рівень розвитку соціальної складової; регіони України мають суттєві диспропорції розвитку соціальної складової (у 2016 р. лідером за рівнем розвитку соціальної складової серед регіонів України є Київський (0,665), а аутсайдером Івано-Франківський (0,269)), стабільно низький рівень розвитку соціальної складової спостерігається у Вінницькому, а стабільно високий – у Київському регіонах).

Основними напрямками державного регулювання соціальної складової національної економіки визначено: підвищення середнього рівня заробітної плати, який ґрунтуватиметься на реальному зростанні продуктивності праці, що дозволить вирішити проблему трудової міграції; сприяння детінізації заробітної плати; подальше реформування соціального і пенсійного страхування. Децентралізація позиціонується владою та експертами як найважливіша реформа системи управління в Україні, її реалізація дозволить знизити соціальну напругу і вирівняти існуючі диспропорції у розвитку соціальної складової національної економіки на регіональному рівні.

SUMMARY

It is proposed to substantiate the directions of state regulation of the social sector of the national economy using a methodological approach to assess the level of development of the social sector of the national economy, which provides on the basis of an integrated assessment (which combines the national and regional level, includes the following components: income / expenditure, demography, macroeconomics employment) to determine the level of development of the social sector of the national economy with the subsequent identification of the problem field by specific composition ymi. The sequence of assessment of the level of development of the social sector of the national economy includes the following stages: formation of components and systems of indicators for assessing the level of development of the social sector of the national economy; an integrated assessment of the level of social sector development at regional and national levels; identification of the problematic field of state regulation of the social sector of the country.

Keywords: state regulation, social sector, national economy, integral indicator

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Соціальна політика в Україні: Монографія / О.В. Макарова ; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – К., 2015. – 244 с.
2. Людський розвиток в Україні: соціальні та демографічні чинники модернізації національної економіки (колективна монографія) / [Лібанова Е.М., Макарова О.В., Курило І.О. та ін.]; за заг. ред. Е.М.Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України, 2012. – 320 с.
3. Лопушняк Г. С. Державна соціальна політика як передумова економічного розвитку України монографія / Г. С. Лопушняк. – Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2011. – 372 с.
4. Соціальна політика в регіонах України : монографія / Хаустова В. Є., Омельченко О. І. – Х. : ВД «Інжек», 2012. – 428 с.

5. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
6. Human Development Report 2016 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://hdr.undp.org/en/content/human-development-report-2016-human-development-everyone>
7. Індекс щаслива планета (The Happy Planet Index) [Електронний ресурс] / The New Economics Foundation. – Режим доступу: http://www.neweconomics.org/sites/neweconomics.org/files/The_Happy_Planet_Index_1.pdf
8. The World's Happiest Countries [Електронний ресурс] / Gallup International . – Режим доступу: <http://www.wingia.com>
9. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів України. Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ndc-ipr.org/media/posts/presentations/_ЕкспресАналіз_Моніторинг_СЕР_Регіон_12м2017_2_2018.04.01.pdf
10. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2017 рік. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2018/03/Reytingova-otsinka-za-sichen-gruden-2017-roku-prezentatsiyi-materiali1.pdf>
11. Згуровський М.З., Панкратова Н.Д. Основи системного аналізу. – К.: Видав. група ВНУ, 2007. – 544 с.
12. Киричок Т.Ю. Алгоритм розв'язання багатокритеріальної задачі вибору показника зношування банкнот за допомогою функції корисності // Наукові вісті НТУУ "КПІ". – 2013. – № 1. – С. 68 – 75.
13. Соболева Е.В. Модификации критериев обобщенной полезности в задачах идентификации многокритериального выбора // Системні дослідження та інформ. технології. – 2012. – № 3. – С. 58-65.
14. Горбатов В. М. Конкурентоспособность и циклы развития интегрированных структур бизнеса .X. : ИД «ИНЖЭК», 2006. – 591 с.
15. Бородич С. А. Вводный курс эконометрики. Минск: БГУ, 2000. – 350 с.
16. Метод Фибоначчи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://math.semestr.ru/optim/fibonacci.php>.